

© Мімалі Л. С.

10. Сартр Ж.-П. Герострат// Стена. – СПб.: Азбука-классика, 2004. – С. 65-83.
11. Ерофеев В. Найти в человеке человека: Достоевский и экзистенциализм. – М.: Зебра Е, ЭКСМО, 2003. – 287 с.
12. Чоран Э. Признания и проклятия. – СПб.: Simposium, 2004. – 204 с.
13. Бердяев Н.А. Лев Шестов и Киркегор// Диалектика божественного и человеческого. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. – С. 590-597.
14. Камю А. Миф о Сизифе: эссе об абсурде// Бунтующий человек. – М.: Политиздат, 1990. – С. 24-92.
15. Ерофеев В. Остается одно: произвол (философия одиночества и литературно-эстетическое кредо Льва Шестова)// Лабиринт два. – М.: Зебра Е, ЭКСМО, 2002. – С. 110-171.

Мімалі Л. С. – аспірант кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університеті імені К. Д. Ушинського».

УДК: 122.1+125.6

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРУ В ФІЛОСОФІЇ

Статтю присвячено уточненню смислу категорії «гендер» в рамках соціально-філософського дискурсу. Проаналізовані основні теоретико-методологічні підходи до вивчення гендеру у сучасному соціогуманітарному знанні. Розглянуто теоретико-інформаційний потенціал поняття «гендер» в методологічному та епістемологічному аспектах.

Ключові слова: *гендер, гендерна ідентичність, множинність гендерів, стать, статева роль.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ГЕНДЕРА В ФИЛОСОФИИ

Статья посвящена уточнению смысла категории «гендер» в рамках социально-философского дискурса. Проанализированы основные теоретико-методологические подходы к изучению гендера в современном социогуманитарном знании. Рассмотрен теоретико-информационный потенциал понятия «гендер» в методологическом и эпистемологическом аспектах.

Ключевые слова: *гендер, гендерная идентичность, множественность гендеров, пол, половая роль.*

THEORETICAL AND METODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF GENDER IN PHILOSOPHY

The article is devoted to clarifying the meaning of the category "gender" in the framework of social and philosophical discourse. Analyzes the main theoretical and methodological approaches to the study of gender in the modern socio-humanitarian knowledge. We consider information-theoretic potential concept of "gender" in the methodology and the epistemological aspects.

Keywords: *gender, gender identity, the multiplicity of gender, sex, sexual role.*

Глибинна трансформація суспільної свідомості, яка присуща сучасності, радикально змінила світоглядні уявлення, пов'язані зі способами соціалізації статі.

Актуалізація ролі статей у розвитку суспільства, їх символічному та семіотичному вираженні у філософії, соціології, психології відкриває нові аспекти розвитку соціуму, дає можливість ширше розглядати сутність трансформацій суспільних процесів. Теоретико-методологічні дослідження гендеру не тільки вивчають особливу область знання, а також намагаються сформулювати нові способи мислення. Нові гендерні підходи акцентують увагу, передусім, на соціокультурних домінантах, вплив яких визначає статус людини, форми його реалізації, здатність мобільно орієнтуватися в суспільстві, що постійно змінюється. Однією з найгостріших і найболючіших соціальних проблем сучасних суспільств, особливо пострадянських, є пошук цивілізованої й

органічної моделі гендерних стосунків. Сучасне суспільство відчуває гостру необхідність переходу від патріархальної культури до культури модерної, в якій чоловічі та жіночі виміри суспільного життя мають бути органічно збалансовані. Цей перехід є іманентною умовою загальнолюдського руху до демократизації людства, до гуманізації суспільного життя.

При вивченні гендеру застосовується міждисциплінарний підхід, який потребує інтеграції методологій, інструментаріїв, понятійно-категоріальних апаратів тощо. Але перш за все цей феномен потребує філософського осмислення, тобто виявлення форм, механізмів і наслідків впливу гендеру на соціальну реальність.

Гендерний дискурс соціогуманітарних наук представлений значною кількістю публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Аналіз гендерних аспектів соціальної взаємодії, вивченню гендерної ідентичності і гендерних ролей присвятили свої праці Д. Батлер, О. Вороніна, Н. Гапон, Е. Гідденс, О. Здравомислова, Д. Зіммерман, Т. Парсонс, Г. Тьомкіна, К. Уест, С. Ушакін, Р. Хоф та ін.

Метою статті є аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення гендеру у сучасному соціогуманітарному знанні, теоретичне уточнення категорії «гендер» в рамках соціально-філософського дискурсу.

Сучасний соціогуманітарний дискурс у своєму розмаїтті проблематики не лише відображає особистісний та соціокультурний світ, а й презентує історію взаємовідносин між статями, конструює певну поведінку й різноманітні види гендерної взаємодії. Увійшовши до наукової термінології, поняття гендеру представляє тенденцію переходу до наступного етапу у вивченні статеворольових стереотипів (як у жінок, так і у чоловіків). У теоретико-методологічний обіг поняття «гендеру» було впроваджено для розрізнення понять біологічної статі людини, її культурного і соціального конструктів. Нове поняття мало сприяти подоланню традиційної (есенціалістської) наукової концепції, яка би пояснювала всі соціокультурні відмінності між статями, особливостями їхньої біологічної природи.

Інтерпретація гендеру у філософії в традиції своїх ідейних коренів у пошуках суб'єкта звертається до методологічних основ філософії постмодернізму. Особливе значення для розвитку гендерної теорії має той факт, що теоретики постмодернізму перевели осередок наукової дискусії про людське буття на принципово новий рівень, позначивши, що система філософських категорій «людина», «природа», «суспільство» являє собою складну систему, у зв'язку з чим буття реального індивіда ними не визначається.

Змістовне наповнення терміну «гендер» багатозначне, тому у сучасній науковій літературі зустрічається його різноманітна інтерпретація.

Науковий інтерес для дослідження концепту гендера актуалізувався у 60-70-х роках ХХ століття внаслідок розмежування від домінуючого напрямку наукової теорії та практики відмінностей статей, що засновувалася на біологічних передумовах, як метакритична аргументація в термінології теорії пізнання [14].

Починаючи з 70-х років ХХ століття у дослідженнях, які присвячені вивченню чоловіків та жінок, прийнято розділяти поняття «стать» та «гендер». Перший термін, зазвичай, пов'язується з деякими біологічними критеріями, прийнятими у суспільстві для поділення індивідів на чоловіків та жінок [13].

Відображення методологічних принципів гендерних досліджень - ідеї множинності, історичності, конструкціонізму – обґрунтовують плюралізм у розумінні основних термінів, тому дати єдиного, чіткого визначення поняттю «гендер» не виявляється можливим. У науковій літературі дискусія про зміст поняття «гендер» ще не завершена. Термін «гендер» та розвиток його розуміння залежать від культурного та соціального контексту, від специфіки гендерних відносин у різних суспільствах, у різні історичні періоди, в різних етнічних групах, соціальних класах та поколіннях.

Введення терміну «гендер» було революційним для наукового осередку та наук про людину, оскільки обґрунтовувало наявність соціальних детермінант біологічних процесів, чим значно поширило феноменологію та практичну цінність багатьох досліджень, присвячених проблематиці статі. Проте, розуміння гендеру, яке часто зустрічається як соціокультурний корелят, призводить до неповного концептуального та термінологічного розуміння.

У дослівному перекладі з англійської мови слово «gender» є класифікаційним терміном, який описує морфологічні характеристики об'єктів та перекладається як стать, а точніше – граматична категорія роду. Термін «гендер» було розглянуто у лінгвістиці, а потім інтегровано як соціокультурний мислительний конструкт до дослідницької області інших наук – філософії, соціології, історії,

політології та ін.

Російський теоретик гендерної теорії С. Ушакін впродовж багатьох років на сторінках наукових видань робить спроби розібратися про можливості вживання терміну «гендер» у вітчизняному контексті. Вчений зауважує, що при науковому вживанні поняття гендеру треба звертати увагу на такі особливості:

- категорія гендеру носить історичний характер, та відображає історію західного суспільства;
- категорія гендеру являє собою *інструмент* аналізу того суспільства, в якому ця категорія виникла та розвивалась; *метод* аналізу повинен відповідати *об'єкту* аналізу і тоді він може розраховувати на реальний вплив на змінення об'єкту;
- в англійській мові, до якої належить поняття «гендер» та в якому воно змінювалося та перетворювалося в категорію для характеристики «соціальної організації відношень між статями», «гендер» вписаний до існуючого категоріального апарату: має історичне минуле в рамках системи загального знання, яка склалася, стійкі відносини з *категоріями* даної системи.

С. Ушакін пропонує зрозуміти поліфонію значень суті таких понять як «стать», «рід», «чоловічість», жіночість» та прослідкувати умови виникнення семантичних зміщень та сплетінь, та використовувати ці поняття для аналізу вітчизняних реалій. Спроби прямого привнесення чужинних для нас понять та понятійних парадигм являють собою лише, на його думку, «симптом колоніальної свідомості», яка вказує на «кризу власної ідентичності» [12, с.18].

На думку С. Ушакіна, категорією для аналізу відношень між статями повинна бути «стать», проте аргументом на захист вживання категорії гендер вчений висуває те, що саме «гендер», а не «стать» «є спроба показати, що «стать» - на відміну від «гендеру» - не являє собою продукт та об'єкт влади, її дискурсивних та інституціональних механізмів підкорення та господства» [12].

У сучасних філософських словниках під гендером розуміють поняття, яке використовується для відображення соціокультурного аспекту статевої приналежності людини. Гендер характеризує соціальну організацію статевих відмінностей та має культурологічну характеристику поведінки, яка відповідає статі в певному суспільстві у певний час [9].

А рамках даної статі ми будемо дотримуватися визначення, запропонованого Н. Гапон, яка розуміє гендер як «культурний, соціальний конструкт, систему міжособистісних взаємовідносин, за допомогою якої формується, стверджується та відтворюється уявлення про чоловіче та жіноче в соціокультурі» [5].

Одним із перших наукових розумінь гендера представила Гейл Рубін у своїй праці «Обмен женщинами: заметки по политэкономии пола». Використовуючи методи психоаналізу та структурної антропології, вона вивчала символічне значення факту обміну жінками серед чоловіків у так званих первісних суспільствах. Гейл Рубін виокремлює патріархальний гендер із біологічної статі, зазначаючи, що «гендер – це розділення по статевій ознаці, яке обумовлено соціально. Це продукт соціальних відношень в області сексуальності» [2, с. 109].

Філософська позиція Джудіт Батлер є перформативною та базується на переосмисленні постструктуралістської проблематики, тому гендер розглядається як одна із репрезентативних концепцій у суспільстві: «Гендер не стоило б понимать просто как культурное наслоение значения на биологически предзаданный пол; он должен также указывать на аппарат производства, посредством которого были созданы оба пола. В итоге гендер не относится к культуре так же, как пол относится к природе; он принадлежит также к дискурсивным/культурным средствам, при помощи которых производится и учреждается «сексуальная природа» или «естественный пол» как «додискурсивный», предшествующий культуре, политически нейтральный фон, на котором действует культура» [2, с. 307].

Ентоні Гідденс у своїй теорії структуризації розглядає гендер не як фізичні відмінності між чоловіком та жінкою, а особливості чоловічості та жіночості, які соціально формуються. Гендер, на його думку, означає соціальні очікування відносно поведінки, які розглядаються як відповідні для чоловіків та жінок [6].

О. Вороніна, дослідниця в області теорії та методології гендеру, у своїй концепції розглядає гендер як модель соціальних відношень між чоловіками та жінками. Гендер визначає сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство вимагає виконувати в залежності від їх біологічної статі. Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії чоловіків та жінок [3]. Вчена зазначає, що бути у суспільстві чоловіком або

жінкою означає не просто володіти тими чи іншими анатомічними особливостями, це означає виконувати належні нам гендерні ролі. Гендер створюється, конструюється суспільством як соціальна модель жінок та чоловіків, яка визначає їх положення та роль у суспільстві та його інститутах – політичній структурі, сім'ї, економіці, освіті, культурі та ін.

Особливу увагу дослідників звертає розмежування понять «гендер» та «статева роль». Обидва концепти характеризують соціальну природу особливостей, які вважаються властивими як чоловікам, так і жінкам та підкреслюють значущість процесів соціалізації. Але існує ряд важливих відмінностей, у розумінні гендеру та статевої ролі. По-перше, уявлення про гендер тісно взаємопов'язані з соціальним контекстом та можуть враховувати культурну та історичну специфіку, а статева роль передбачає значно конкретніший її зміст – експресивність для жінок та інструментальність для чоловіків. По-друге, гендер описує відношення нерівності та підкорення [7, 14], а статеві ролі розглядаються як взаємодоповнюючі. І, по-третє, гендер відображається у кожній дії людини, від нього неможливо відмовитися, важко замінити на інший [8], а згідно соціально-філософському осмисленню статевої ролі - вона є моделлю, яку можна замінити на іншу ефективну модель у певній ситуації. Отже, можна визначити, що гендер – це діяльність по створенню подібних взірців, тоді як статева роль – нормативно ухвалений взірець поведінки, який очікується від кожного представника певної статі [1].

Сучасні вчені-філософи, продовжуючи роздуми постмодерністських теоретиків, активно взяли участь у дискусії щодо інтерпретування поняття «гендер». У новому тлумаченні гендеру з'явилася тенденція елімінації біологічної статі, «поглибленості» біологічної статі у гендер. Нове філософське осмислення соціальної дійсності розширює раціональну традицію наукової думки в рамках бінарної опозиції дихотомічних понять, яке має за мету розробити концепції, які відповідають вимогам сучасного суспільства. Змивання жорстких граней між поняттями, термінами та словами у провідних філософських напрямках (постмодернізмі, постструктуралізмі, аналітичній філософії) методологічно обґрунтувало відмову від жорсткої позиції поділення на біологічну та соціокультурну статі.

Вчені та дослідники проблеми гендеру та статі поставили питання про розмежування на біологічну та соціокультурну статі. Коло вчених – В.Пламвуд, Е. Фокс Келлер - стали наполягати та теоретично обґрунтовувати необхідність збереження ділення на біологічну статі та гендер. Інші дослідники, такі як М. Гейтенс, Е. Гросс, наполягали на запереченні такого розподілу.

Обидва розуміння взаємодії біологічної та соціокультурної статей базувалися на різних підходах до розуміння створення гендеру. Ієрархічна статево-гендерна система ґрунтувалася на теорії гендерної соціалізації, розробленої в рамках парадигмального статево-рольової підходу Т.Парсонса, Р. Бейлса, М. Комаровски. Центральною ідеєю теорії статево-рольової соціалізації є соціалізація як процес навчання та інтеріоризації (перехід зовнішнього у внутрішнє) культурно-нормативних стандартів, які стабілізують суспільство.

Інше розуміння гендера ґрунтується на концепції соціального конструювання, яка отримала широке поширення у феміністській літературі наприкінці 80-х років минулого століття. Дослідники фемінізму, опираючись на ідеї американського соціолога П. Бергера та німецького соціолога Т.Лукмана, які зробили акцент на соціальне походження ідей, стали розглядати гендер як повсякденний світ взаємодії чоловічого та жіночого, яке відтворюється щоденно в структурах свідомості, дії та взаємодії [8].

Положення про те, що відношення між статями соціально сконструйовані, базується на відмові від біологічного детермінізму. Дослідники теорії соціального конструювання гендеру підлягають сумнівам той факт, що відношення, які складаються між статями у суспільстві, є дериватами належності до біологічної статі, що все соціальне біологічно фондовано і тому вважається природним. Тим самим, вони критикують позаісторизм та есенціалізм, який вбачає суттєву незмінність відносин, які склалися між статями та соціальними групами, які розрізняються по біологічним ознакам.

Теоретики соціального конструювання гендеру виступили як критики основного руслу соціально-філософських теорій, більшість яких експліцитно чи імпліцитно містить есенціалістські передумови трактовки відносин між статями.

На думку О. Здравомислової та Г. Тьомкіної, теорію гендерного конструювання суттєво відрізняють від теорії гендерної соціалізації наступні положення: акцентом на активності індивіда, що навчається, розумінні гендерних відношень не тільки як відмінності-доповнення, а як відношень нерівності, які конструюються, і в рамках яких чоловіки займають домінуюче положення [8]. З цих

відмінностей бачимо, що теорія гендерного конструювання у значній мірі відповідає гендерній парадигмі знання.

Багатогранність визначень гендеру об'єднує те, що гендер у них зводиться к деякому соціальному статусу, який досягається людиною, який конструюється психологічними, культурними та соціальними засобами. Теоретично передбачалося, що таких статусів тільки два – чоловічий та жіночий. Але розвиток гендерної концепції привів к теоретико-науковим засадам множинності гендерів.

Філософською основою даного уявлення стали ідеї постмодернізму та постструктуралізму, які розглядали неструктурне та маргінальне з методологічною впевненістю в цінності проліферації (Пол Фейєрабенд). Переглянути традиційну дуалістичну гендерну систему, яка інтерпретувала поняття чоловічого/жіночого допомогла концепція деконструкції, яка передбачала «демонстрацію неповноти та неузгодження філософської позиції з використанням понять та принципів аргументації, чие значення та використання узаконено тільки цією філософською позицією» [16].

Розуміння гендеру як результату взаємодії соціально-культурного й тілесного та маркірованості тілесного через культурне в теорії гендерного конструювання передбачало існування не тільки двох гендерів. Різні рівні сексуальної організації тіла, сумніви біологів щодо існування виключно двох статей – чоловічої та жіночої, складність конструювання біологічної статі стали науковим обґрунтуванням для дискурсу навколо питання про існування тільки двох гендерів.

Ідея множинності гендерів розвиває Л. Ніколсон у своїй праці «Игра разума: от модерна к постмодерну» [18], яка визвала дискусію як серед прихильників ідеї множинності гендерів, так і серед вчених, які цю ідею не розділяли. Теорія множинності гендерів передбачає, що в конструюванні гендеру бере участь цілий ряд факторів, яким достатньо складно взаємодіяти між собою. Л. Ніколсон та Н. Фрезер у постмодерністській науковій теорії про ідентичність, яка головним тезисом вбачає розрізнення у реальності тільки чоловічого та жіночого, наполягають на заміні на тезис про «комплексно конструйовані поняття (conception), які розглядають гендер як одну з доречних характерних рис серед інших, які приділяють увагу також класу, расі, етичності, віку та сексуальній орієнтації» [16].

Виникнення теорій про те, що культура концептуалізує тіло, а не навпаки, а також усвідомленість того, що гендерна ідентичність конструюється *не разом* з расовою, класовою, етнічною чи національною ідентичністю, а *всередині* та *через* ці та інші відмінності, дозволяє дослідникам переглянути погляди, що гендерна ідентичність формується виключно на базі сексуальної відмінності [15]. В останні десятиліття теоретичні та емпіричні дослідження гендерної ідентичності поступово трансформуються та відходять від просто описання гендерних ідентичностей та того, як гендерні практики й структури організують соціальне життя, до розуміння суттєвих, глибинних процесів, за допомогою яких гендер конструюється, підтримується та осмислюється.

Теоретико-методологічні засади аналізу та інтерпретації феномену гендеру доводять, що вивчення проблематики гендеру дозволяє більш комплексно розглянути соціальні відношення, але багатозначність та невизначеність основних концептуальних понять вимагають більш раціонального осмислення розуміння гендеру.

У сучасній гендерній теорії існує три основних підходи до розуміння феномену гендеру, які розглянуті у працях О. Вороніної:

1. Гендер як соціальна конструкція.

Ця ідея відображена в теорії соціального конструювання гендеру. Це розуміння гендеру як особливої діяльності, це постійний процес створення та відтворення соціальних інститутів, значень, ідентичностей [11]. Дослідники розглядають та вивчають організовану модель соціальних відносин між чоловіками та жінками, яка конструюється основними інститутами суспільства.

2. Гендер як стратифікаційна категорія.

Уявлення про гендер в рамках цієї теорії пов'язано з вивченням ієрархії соціальних відношень між чоловіками й жінками та їх ролей у суспільстві. Це розуміння гендеру представлено в роботах Е. Гідденса та Г. Сілласте [6, 10]. Гендер виступає у якості однієї з категорій, на основі якої будуються ієрархічні відношення в соціумі.

3. Гендер як культурна метафора. Таке інтерпретування гендеру відображає символічний та культурний аспекти у аналізі проблеми статі. Чоловіче та жіноче на онтологічному та гносеологічному рівнях існують як елементи культурно-символічних рядків: чоловіче – раціональне – духовне – божественне - ... - культурне; жіноче – чуттєве – тілесне – гріховне - ... - природне [4]. У

зв'язку з цим, багато феноменів та понять, які не пов'язані зі статтю, через існуючий культурно-символічний ряд ототожнюють з «чоловічим» та «жіночим».

Кожен з визначених наукових підходів задає рамки для дослідження механізмів формування та відтворення гендеру, гендерних ролей, чоловічості та жіночості, гендерної культури, «створення гендеру» у повсякденності, у публічних та приватних сферах, а також допомагають формувати знання про них.

Розпочате у філософському ракурсі дослідження феномену гендеру дозволяє розкрити систему владних відносин, його визначаючу сторону, допомагає побачити категорію гендеру як ту, що потребує переосмислення та перевизначення. Поняття гендеру відкрите для нових пошуків та відкриття нових смислів, а гендерна теорія залишає простір для концептуалізації соціальних змін гендерних відношень, які є результатом проблематизації конкретного досвіду суспільства та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 2006.
2. Антология гендерных исследований. Сб. пер. / Сост. и комментарии Е. И. Гаповой и А. Р. Усмановой. – Мн.: ПроPILE и, 2000. – 384 с.
3. Воронина О.А. Введение в гендерные исследования // Материалы Первой Российской летней школы по женским и гендерным исследованиям – «Валдай-96». М.: Изд-во МЦГИ, 1997.
4. Воронина О.А. Философия пола // Философия / Под ред. В.Д.Губина. М.: Русское слово, 2000. С. 388-407.
5. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз. – Львів: Літопис, 2002. – 310 с.
6. Гидденс Э. Социология. М.: Эдиториал УРСС, 1999.
7. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальное конструирование гендера // Социологический журнал. 1998. № 3-4. С.171-182.
8. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социология гендера // Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие / Под ред. И.А. Жеребкиной. Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя, 2001. С.147-173.
9. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. — Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. - 896 с.
10. Силласте Г.Г. Гендерная социология: состояние, противоречия, перспективы // Социологические исследования. 2004. №9. С.77-86.
11. Темкина А.А. Феминизм: Запад и Россия // Преображение. Русский феминистский журнал. 1995. № 3. С.5-17.
12. Ушакин С. А. «Человек рода он»: знаки и отсутствия // О муже(N)ственности. Сборник статей. Сост. С. Ушакин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – С. 19.
13. Уэст К., Зиммерман Д. «Создание гендера» (Doing gender) // Гендерные тетради / Под ред. А.А. Клецина. Вып. 1. СПб.: Изд-во СПб филиала ИС РАН, 1997. С. 94-124.
14. Хоф Р. Возникновение и развитие гендерных исследований // Пол, гендер, культура. Немецкие и русские исследования / Под ред. Э.Шоре, К.Хайдер. Вып. 1. М.: Изд-во РГГУ, 1999. С. 23-54.
15. A Glossary of Feminist Theory. Ed. by Sonya Andermahr, Terry Lovell and Carol Wolkowitz London: Arnold; New York: Oxford University Press, 2000. P. 139.
16. The Cambridge Dictionary of Philosophy / edited by Robert Audi. – 2-ed. Cambridge University Press, 2001. P. 209.
17. Nicholson Linda. Interpreting “Gender” // The Play of Reason: From the modern to the postmodern. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 1999. P. 53.
18. Nicholson Linda. Interpreting “Gender” // The Play of Reason: From the modern to the postmodern. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press. 1999. Матеріали дискусії см.: Hypatia vol. 16, no. 2 (Spring 2001).